Itt a szemetes!
A Kis Újság címlapja, 1888.

BÉKÉS ISTVÁN:

A CSENGETTYŰSFIÚ

ELTŰNT PEST-BUDAI UTCANÉP

(Részlet a szerzőnek a Kossuth Könyvkiadónál a könyvhétre megjelenő SZEGÉNY EMBER, GAZDAG VÁROSBAN című könyvéből.)

A lófogatú szemeteskocsi, kocsisával, csengettyűsfiújával, bűz- és bacilusterjesztésével csak 1956 után vett végső búcsút a budapesti utcáktól. Ami a köztisztaság, főleg a közegészség ügyét illeti, a szemeteskocsinak, ennek a rozoga fakoporsónak a pályája túl hosszúra nyúlt, s legfőbb ideje volt, hogy helyére gördüljön a fedeles gyűjtőtartályokat pormentesen és automatikusan ürítő, henger alakú, nagy térfogatú, zárt szemetesautó — a *kuka.*

A múlt század utolsó negyedében már hajnalonként rendszeresen végigzörögtek a főváros utcáin a szemeteskocsik. Mikor a kocsis megrántotta a gyeplőt, egy szurtos fiúcska leugrott mellőle a bakról, beszaladt a kapuk alá, s megrázta a kezében tartott kis rézcsengettyűt:

— *Itt a szemetes!*

És máris megjelentek a kócos, álmos cselédlányok, ládákkal, vödrökkel, kosarakkal, a kocsis kinyitotta a szekér koporsófedelét, s az egyszerűbb kezelés kedvéért legtöbbször maga is beleállt a szemét közé. Aztán sorra átvette és bedűtötte a kocsi mélyébe a rossz szagú, mocskos háziszeméttel zsúfolt edényeket. Orrfacsaró bűz terjedt, fullasztó por szállott a szemeteskocsi körül, nyáron nagy, zöld legyek, mohó daraszak dongtak a szeméthalmokon, szedték és hordták szét a fertőzés millió csíráját — s a csengettyűsgyerek már szaladt tovább a szomszéd ház elé, megadta a jelet és bekiáltott.

— *Szemét! Megjött a szemetes!*

Ifjúkoromban a szavak szépségétől megbabonázva, a költészet bűvöletében hányszor olvastam végig, hányszor recitáltam el magamban Babits Mihály megragadó versét: *A csengettyűsfiút.*

Ázik az utca friss aranyban.
Reggeli csengő csengi végig:
ezüst hal az arany folyamban.

.....

Gyenge a nap, szelíd az árnyék
s a lombok zöldje halovány még
kacag a csengő tiszta zajjal
a nyíló kapukból friss leányok
csengetnek vissza víg kacajjal.
Nyíló kapukba mind kiállnak
sorfalat állva mint királynak
hónuk alatt egy kicsi teknő:
hódolni drága adományok
(drága nap aranyozza reggel)
s a csengő egyre közelebb jő
a nagy csengő kis gyerekkel
s mögötte súlyosan dübög
a méltóságos nagy szekér
rejtelmes szürke födelekkel
a verőfényes távol utcán
s megáll, ha egy kapuig ér.
S az egyik leány közeleg,
feszíti mellét, nyújtja karját:
s nyílnak az ajtós födelek,
melyek a tág kocsit takarják.
Úgy tartja, nyújtja válla, karja
az adományt, a drága ládát
mint antik urnát régi szobrok:
s amint a vak szekérbe önti
ezüstből látsz fellengni fodrot
a por gyémántját, füst ezüstjét,
szent áldozatnak ritka füstjét
nap felé szállni a szekérből.

Ó, mit nekem, hogy a szemétből!
Isten szemében nincs szemét:
Fürtödnek, melyből borod erjed,
ne hányjad el rohadt szemét:
attól édesebb lesz a bor.
Inkább gyönyörködve figyeljed,
Hogy napban gyémánt lesz: a por
s hallgasd a szemetes-zenét
amint utcádon csengve terjed.

A költészet eleme az átlényegítés, a költőnek anyaga a látomás. Világirodalmi példák sorával lehetne a látomássá lényegítés szuverén jogát igazolni — de talán elég, ha az első Nyugat-nemzedék egyik bevallott példaképének: Charles *Baudelaire*-nek *Une Charogne — Egy dög* című démonian dermesztő poémájára utalunk. Baudelaire egy oszló állati tetem iszonyú realitásával példázza az elmúlás szörnyűségét, de egyben az emberi emlékezés és művészi megörökítés maradandóságát is hirdeti.

Ars longa — vita brevis — A művészet hosszan tartó — az élet rövid, erre tanít a régi latin példaszó. S mégis: több mint félszázad élményei, tapasztalatai, stúdiumai megváltoztathatják az emberben a hosszan tartó érvényű művészet egy-egy alkotásához való viszonyát. Mikor *Babits Csengettyűsfiúját* az ifjonti lelkesedés korán túl elmormoltam magamban, megdöbbenve eszméltem rá, hogy a költő annak idején mennyire magával ragadott, s mennyire eltérítette tekintetemet a valóságtól. A látomássá lényegítés — a baudelaire-i költeménnyel ellentétben — nemhogy iszonyú mélységében feltárta volna, hanem elleplezte, elpárásította, eltömjénezte az igazat is, a valódit is. — *Isten szemében nincs szemét...* — milyen félrevezető frázis ez a játékos alliteráció, s mennyire embertelen gyönyörködés, ha arról ábrándozunk, hogy a szemeteskocsi fölött *a napban gyémánt lesz a por,* s elbájoló zenének halljuk a szurtos, nyomorult szemetesgyerek csengettyűszavát.

Babits Mihály költészetének jelentőségét és nagyságát természetesen nem csökkenti, sőt e korai versének formai szépségét, bravúros szuggesztivitását sem csorbítja, ha a téma feldolgozásában a századunk elején divatozó idealista szenvelgés torzító hatását érezzük. Mert a valós látvány, amely a *csengettyűsfiú* ezotérikus látomását sugallta, szörnyű sorsú pesti szegényemberek testetlelket emésztő robotja volt.

Hiteles adatok szerint ugyanis az időben mintegy 500 kocsis és csengettyűsfiú dolgozott Budapesten, s élt szinte állati sorban az Ecseri úti fuvartelepen. Körülbelül a vers megírásának évében zajlott le a köztisztasági dolgozók bérharca, amelynek sovány eredményeként a nehéz, egészségtelen szemétgyűjtő, szeméthordó, szemétlerakó munkáért fizetett éhbért a növekvő drágaság ellenére is csak napi 40—50 fillérrel emelte a főváros illetékes hatósága.

Az első világháború utolsó esztendejében, amikor maximált árakon jóformán alig lehetett élelmiszert és nélkülözhetetlen közszükségleti cikkeket kapni, amikor a kibocsátott vásárlási jegyek nagy része az áruhiány következtében beváthatatlanul járt le — az Ecseri telepi felnőtt munkások 40—50 koronás hetibért, a gyerekek 2—3 koronás napszámot kaptak, ami alig érte el a létfenntartás lehetőségének alsó határát.

Egy korabeli újságcikk beszámol róla, hogy milyen mélységes nyomorúságban, milyen alacsony sorban tengődtek a fuvartelep szemeteskocsisai és csengettyűsgyerekei. Mivel hajnali ötkor már kint kellett lenniük az utcán, legkésőbb három órakor hozzá kellett látniuk az abrakoltatáshoz. A korai ébresztő miatt legtöbben a telep istállóiban és kocsiszínében töltötték az éjszakát, az állati kipárolgás, a trágya, a zsúfoltság fojtogató levegőjében. Ruhástul aludtak az alomszalmán, vagy a törzsgárda szerencsésebb tagjai az istállók két oldalán felácsolt emeletes deszkapriccseken. Ezt sem lehetett valami komfortos hálóhelynek nevezni, hiszen 3—4 négyzetméternyi területen néha 6—8, sőt 10—12 személy is összezsúfolódott.

A hálóhelyek körül szétszórva hányódott holmijuk: főzőbogrács, mosatlan edény, s egyéb cókmók. A fuvartelepi munkások főleg az ország távoli, legszegényebb vidékeiről vándoroltak be Pestre, s rendszerint magukkal hozták egész családjukat is. Az apa és a nagyobb fiúk szemetet fuvaroztak, a kisebbek rázogatták a csengőt, az anyák, leányok pedig a szemétlerakodó hegyen guberáltak — ástak, kapartak, vájtak a szemétben, kiegészítő keresetként gyűjtötték a hulladékok értékesíthető anyagát.

— *Ó, reggel, gyermek, gyönyörűség!... ó, szent reggeli csengettyűsség* — így lelkendezett eszményítő révületében a költő, amíg a kiéhezett kis csengettyűsfiúk tüdejébe menthetetlenül befészkelte magát a szenny és por pusztító fattya: a tüdővész.

A csengettyűsfiúval körülbelül egy időben írta egy másik magyar költő: *Ady* Endre ezeket a strófákat:

Duhaj kedves Eldorádója
Száz tivornyás hely, ne bomolj.
Csitt, most valahol, tán Újpesten.
Hűszesztendős legények vackán
Álmodik a nyomor.

.....

Tiszta ágyat és tiszta asszonyt
Álmodik s vígan felkacag.
Kicsit több bért, egy tál jó ételt.
Folttalan ruhát, tisztességet
S emberibb szavakat.

Kevesebb vért a köhögésnél.
És a munkánál több erőt.
S hogy ne kellessen megjelenni
Legalább tíz-húsz esztendőig
Az Úr színe előtt.

Ha ketten cselekszik ugyanazt — nem ugyanaz. Ha két költő ír ugyanarról — az is más-más lehet. De a valóság egy és oszthatatlan.